

Bildfläche ist ganz von grossen Figuren ausgefüllt, ohne auf die Proportionen der Szene Rücksicht zu nehmen. Die Thron- und Kriegsszenen sind deshalb in Kompositionsgruppen dargestellt. In unseren Miniaturen hingegen haben die Künstler verschiedene Figurenreihen meisterhaft angeordnet - ohne sie gegenseitig zu verdecken oder ihnen zu viel Platz einzuräumen - und auf diese Weise prunkvolle Zeremonien dargestellt, die sich um einen Sultansthron gruppieren, Ausserdem ist die Pinselführung feiner und sorgfältiger; die Gesichter und Glieder der Figuren sind ausdrucksvoller, und die Augen sind in einer einzigen kraftvoll geschwungenen Linie gezogen, während in den Camiu't-Tevarih-Handschriften des Topkapı-Saray den Augenlidern eine Kontur gegeben ist. Die Grösse der Miniaturen (30×38) zeigt ebenfalls, dass sie auch ihren Massen nach einer anderen Handschrift angehören.

Es gibt jedoch im Tübinger Sammelband einige Camiu't-Tevarih-Miniaturen²⁰ (Abb. 5-7). Wie Prof. İpsişiroğlu festgestellt hat,²¹ sind diese Bilder Illustrationen zur mongolischen Geschichte von anderen Camiu't-Tevarih-Handschriften. Diese Bilder und unsere Miniaturen zeigen, obwohl sie von gleicher Hand gemalt sind, die gleiche Epoche und den Stil derselben Schule. Die Masse der beiden Gruppen passen auch zueinander.²² Es handelt sich ferner um die gleichen Szenen. Deshalb ist es nicht denkbar, dass die Miniaturen der Tübinger und unserer Miniaturen derselben Handschrift entstammen. Meines Erachtens gehören diese vier Miniaturen zu einer verlorenen Handschrift.

Stchoukine datiert diese Miniaturen fünf bis zehn Jahre nach den Royal-Asiatic-Miniaturen von Edinburg (707/1307) und London (714/1314) bzw. ein halbes Jahrhundert vor der Handschrift der Bibliothèque Nationale (ungefähr 1370/1400), d. h. etwa 1320. Obwohl die starke Bindung an die uigurische Tradition für die Künstler der Epoche der Il-Khane charakteristisch ist, zeigen diese Darstellungen jedoch schon die vergrösserten Masse und doppelseitigen Szenen der Timur-Periode.²³

Die Handschriften von Edinburg-London und Istanbul enthalten dagegen einseitige Darstellungen in kleineren Ausmassen, Die Handschrift der Bibl. Nat. aber weist, gleich unseren Miniaturen, doppelseitige Szenen in grösseren Ausmassen auf. Das gibt uns die Möglichkeit, für unsere Miniaturen eine ähnliche Entstehungszeit anzunehmen wie für die Bilder der Handschrift der Bibl. Nat. Die Bindung an die uigurische Tradition ist in unseren Miniaturen aber noch etwas deutlicher. Deshalb dürften sie etwas vor den Miniaturen der Bibl. Nat. gemalt worden sein, d. h., in Jahreszahlen ausgedrückt, wohl im letzten Viertel des XIV. Jahrhunderts.

YILDIZ DEMİRİZ

TOPKAPI SARAYI III. AHMED KÜTÜPHANESİNDE BİR ARAPÇA İNCİL

Topkapı sarayı müzesi kütüphanesindeki III. A. 3519 numaralı yazma bugüne kadar etraflı şekilde yayımlanmamış bir Arapça İncil'dir.¹ Çeşitli yönlerden ilgi çekici olan bu yazmayı tanıtmayı faydalı bulduk. Ancak, sanat açısından değerlendirmeye çalıştığımız bu yazmanın teolojik yönünden tefsirlere muhtaç olduğuna da burada temas etmek istiyoruz. Normal İncillerden bazı ayrılıklar gösteren metin kısmı üzerinde, bu konuda söz sahibi olan bir kimsenin araştırmalar yapması herhalde ilgi çekici sonuçlar verecektir.²

1. Yazma hakkında genel bilgi :

Yazmanın konusu dört incilin Arapça tercümesi ve inciller ile yazarları hakkında bazı izahlardır. 13×18,5 cm. boyunda 225 varaktan meydana gelmiştir. Sahifelerin yazı veya tezhipte kaplı kısımları normal olarak 9,6×13,6 cm.dir. Cildi oldukça yenidir. Tezyinatsız ve miklepli bir cilttir. Bütün varaklar oldukça ince aherli kâğıttandır. Yazma genel olarak iyi durumdadır. Görünür hasar sadece dış yapraklarda hafif kurt yenilkeri ve cedvellerde altın yerine bakır kullanılması yüzünden bazı sahifelerde kâğıdın bu çizgi boyunca yenmiş olmasıdır.

Yazma halen dört minyatür ve oldukça çok sayıda tezhipli sahife ihtiva eder. Minyatürler tamamen Bizans üslubunda, yazı ve tezhip ise islâmî ka-

¹ Bu güne kadar bu yazmadan kısa bir not halinde bahseden tek yayın zannımızca şudur: F. Ögütmen, XII - XVIII. yüzyıllar arasında minyatür sanatından örnekler, Topkapı Sarayı Minyatür Bölümü rehberi, İstanbul 1966, s. 40; Topkapı Sarayı kütüphanesindeki gayri islâmî yazmaları incelemiş olan A. Deissmann, *Forschungen und Funde im Serai*. Berlin - Leipzig 1933, adlı eserinde Suriye yazısı ile bazı arapça incillerden bahsetmekle beraber (Kşr s. 134, No. 126, 127) bu yazmayı zikretmez. Ancak sa. 30, not 2 de bu kütüphanede doğu yazmaları arasında arapça incil vs. hristiyan konulu yazmalar bulunabileceğini bir ihtimal olarak söyler.

² Yazmanın arapça metninin incelenmesi ve çeşitli yönlerden değerlendirilmesi hususunda kıymetli yardımlarını esirgemeyen, muhtelif hususlarda bize yol gösteren sayın Doç. Dr. Nihat Çetin'e en derin teşekkürlerimi arz etmek isterim.

rakterdedir. Metin kısmı nesih yazısı iledir. Yazılar çoğunlukla siyah olmakla beraber, özel önem verilen ve itina edilen sahifelerde siyah tahrilli altın, mavi, kırmızı yazılar vardır. Harekeler de genellikle ilgili oldukları yazının rengindedir. Yazının boyu ve sahifeye düşen satır sayısı değişmektedir.

Kitabın yazıldığı tarih belli değildir. Son sahifede kitabın hattatı kendi ismini vermemekte, sadece bazı sıfatlar sayarak sonuç olarak "ben" yazdım demekle kalmaktadır. Böylece sanatkârın ismi doğu sanatında çok defa olduğu gibi burada da meçhul kalmıştır. Tarihin bulunması gereken yerde ise bir ihmal veya dalgınlık sonucunda sadece "sene" yazılıdır fakat yıl sayısı verilmemiştir. Bu, herhalde farklı renkte yazılacak iken mürekkep değiştirildiğinde yapılan bir unutkanlıktan olsa gerek, bizim için üzüntü verici bir eksikliktir. Kitabın başka bir sahifesi ise (67 a) ithaf sahifesidir (Res. 1). Burada yazmanın merhum Fahreddin Eb'ul-'Alâ'nın oğlunun kütüphanesi için yazıldığı kaydedilmiştir. Fakat bu şahsın kim olduğunu tesbit şimdilik mümkün olmadı. Eğer bu husus tesbit edilebilirse yazmanın nerede ve ne zaman yapıldığı hakkında önemli bir ipucu elde edilmiş olur. Son iki sahifede II. Bayazid'in mührü bulunduğu göre, en geç 15. yüzyılın ikinci yarısında saray kütüphanesine girmiş bulunuyordu.

2. Konu ve tertip:

İncelediğimiz yazma hristiyan mukaddes kitabının en önemli kısmını teşkil eden dört incilin arapçaya tercümesini ihtiva eder. Esas incil metinleri, bugün kullanılmakta olan arapça incil tercümeleriyle mâna bakımından büyük ayrılıklar göstermemekle beraber cüme kuruluşu vs. detaylarda farklıdır. İncillerin kendi içinde bölümlere ayrılışı da bugünkü şekilden tamamen farklıdır. Günümüzde kullanılan incillerdeki gibi büyük baplara ayrılmış olmayıp, daha çok sayıda küçük fasıllara ayrılmıştır. Bu fasılların sayıları hakkında metnin başında izahat da mevcuttur.

Baş sayfayı bir deisis sahnesi kaplar. Bunu incilin dört nüshası ve yazarları hakkında genel bilgi takip eder (2 b — 3 b.) Bundan sonra dört incil, alışılmış sıraları ile dizilmiştir. Herbiri yazarının bir minyatürü ile başlar. Bundan sonraki iki sahife hangi incilin başı olduğunu bildiren bir başlıktır ve çok zengin şekilde tezhiplidir. Bu tezhipli sahifelerden sonra daha sade şekilde tezyin edilmiş birkaç sahifede yazar hakkında bilgi verilir ve bu incilin kaç fasıl olduğu bildirilir. Bunu bir fihrist takibeder. İncil metni bundan sonra verilmiştir ve daha sade şekilde yazılmış ve süslenmiştir.

³ Bu rakamların hangi çevrede kullanılan tipte olduklarını tesbit edemedik. Bunun tesbiti yazmanın menşei hususunda önemli bir ipucu olabilirdi.

Yazmayı incelerken bir eksiklik hemen dikkati çeker. İncil yazarlarından Lukas'ın minyatürü yoktur. Bu hususta yapılan daha dikkatli bir inceleme ise yazmanın 10 varaklık tam bir formasının eksik olduğunu ortaya koyar. Yazmanın sahifeleri numaralıdır. Gerek bu numara sistemi gerekse fasılları gösteren numaralar Yunan rakam sistemine göre, fakat işaretler bakımından farklıdır. Bu işaretlerden ancak bazıları Yunan rakam işaretleriyle benzerlik gösterir. Bazılarında ise arap harflerine benzerlik görülür. Meselâ yunanca lamda olması gereken yerde arapça lama benzer bir işaret vardır.³ Theta ise aynen alınmıştır. Biraz dikkat edince bu rakamları okumak kolaylıkla mümkün oldu. Böylece hangi sahifelerin eksik olduğunu kesinlikle söyleyebiliyoruz. Bugünkü sahife sayılarına göre 110-111 yaprakların arasına rastlayan bu 10 varaklık noksanlığın kitabın orijinal cildinin eskidiği ve dağıldığı sırada meydana geldiğini ve yeniden ciltlenirken yeni sayfa numaralarının verildiğini tahmin ediyoruz. Eski numaralarda 10 sayılı bir atlama vardır. Markos incilinin bugünkü bölümlere göre XVI. bap, 19. cümlesi yarısından itibaren ve 20. nin tamamı eksiktir. Lukas minyatürü ihtiva eden sahife, tezhipli olması gereken karşılıklı iki başlık sahifesi, Lukas incilinin fihristi ve bu incilin I. babının bir kısmı da yoktur. Mevcut kısım bu babın 15. cümlesinin ortasından "içki içmiyecek..." kelimeleri ile başlar. İncilin bundan sonraki kısmı tam olarak mevcuttur.

3. Minyatürler :

Yazmada bugün tam sahife halinde 4 minyatür mevcuttur. Bunların müşterek özellikleri üzerinde durmadan önce teker teker incelemeyi yerinde bulduk.

a) *Deisis* (Var. 1 b) ⁴ Res. 2

Minyatürün boyutları çerçevesiz olarak 14.4×9.5 cm.dir. Çerçeve kalınlığı 3 mm. kadardır. 3 tarafta ayrıca lâcivert tuğlar vardır. İç yan ise düzdür. Esas kompozisyon, ortada İsa, solda Meryem ve sağda Ioannes Prodromos (Vaftizci Yahya) figürlerinden ibarettir. Başlarının üzerinde kırmızı renkte Yunan harfleri ile monogramları bulunur. Minyatürün fonu düz altındır. Yalnız İsa'nın ayakları altında basit çizgilerle belirtilmiş ters perspektifli bir seki vardır. Diğer figürlerin bastığı zemin belirtilmemiştir. Figürlerin boyları çok uzundur. Plastik değerler gölge ve ışık yardımı ile gayet iyi verilmiştir. Kompozisyonda ise derinlik yoktur. İsa ağırlığını sağ ayağı üzerine vermiş, sol ayağı daha hafif ve daha öne basar durumdadır. Sol dizisi büküktür. Sağ eli-

⁴ Bu konu minyatür sanatında pek karşılaşmadığımız bir şeydir.

nin bütün parmakları ile takdis eder pozdadır. Sol elinde bir kitap tutmaktadır. Baş kısmı tahribe uğramıştır, ancak saçının ve çenesinin bir kısmı mevcuttur. Başının etrafında haçlı hale vardır. Lâcivert renkteki tunica'sının sağ omuzundan etek ucuna kadar turuncumsu bir şerit inmektedir. Üstüne mavi, bol kıvrımlı bir toga almıştır. Ayağındaki sandallar ince çizgilerle belirtilmiştir. Ten rengi olan kısımlar yeşilimtrak gölgeli ve esmerdir.

Meryem 3/4 profildendir. Yüz burada da tahribe uğramıştır. Başını öne eğmiştir. Ellerini İsayaya doğru uzatmış, şefaata dilemektedir. Boyu aşırı derecede uzundur. Elbisesi mavi, mantosu lâciverttir. Kırmızı ayakkabılarının ancak uçları görünür. Cilt rengi İsanınki gibidir. Ioannes de İsayaya dönük olarak ve 3/4 profilden tasvir edilmiştir. Tunica'sı mavi, toga'sı yeşildir. Saçları uzun, görünen sağ kolu ve bacakları çok zayıf ve ayakları çıplaktır. Cilt rengi İsanınki gibidir.

b) *Mattheos* (Var. 4 a) Res. 3.

Çerçevesiz olarak boyutları 14.1×9.1 cm.dir. Çerçeve ve tuğlar ilk minyatürdekinden daha basittir. Fon altındır. İncil yazarı resmin soluna ve kitabın içine dönük olarak arkalıksız bir bankta oturmaktadır. Bank ve Mattheos'un ayağını bastığı seki ters perspektiflidir. İncil yazarının tunica'sı mavi, mantosu yeşilimtrak gölgeli okur'dur. Ten rengi olan kısımlar da yeşilimtrak gölgeli ve esmerdir. Ayağında romalı sandalları vardır.

Mattheos, kucağındaki bir kitabı sol eliyle sayfasını açarak tutmaktadır. Sağ elinde tuttuğu kalem bir mürekkep hokkasına batırır ve yazmaya hazırlanır durumdadır. Yazmadaki minyatürlerden yalnız bunda, yüz kısmı hemen hemen sağlam olarak kalmıştır. Yüz diğer ten rengi kısımların rengindedir. Mattheos oldukça yaşlı bir insan olarak tasvir edilmiştir. Saçı ve sakalı gridir. Yüzünde oldukça derin kırışıklıklar vardır. Başını halezidir.

Kompozisyonda hiçbir yardımcı eleman yoktur, derinlik verilmemiştir. Plastik değerler güzel bir şekilde belirtilmiştir.

c) *Markos* (Var. 68 a) Res. 4

Çerçevesiz olarak 13,3×9,1 cm.dir. Zemin altındır. İncil yazarının ismi Yunan harfleri ile kırmızı olarak yazılmıştır. Markos, ters perspektifli bir bankta sola dönük olarak oturmaktadır. Tunica'sı lacivert, mantosu mavidir. Baş kısmı haraptir. Elinde bir rotulus tutmaktadır. Kompozisyon özellikleri Mattheos minyatüründeki gibidir.

d) *Ioannes* (Var. 177 a) Res. 5

Minyatür, etrafındaki kırmızı cedvelle beraber 12,5×9,6 cm. boyundadır.

Zemin diğer minyatürlerdeki gibi altındır. Fakat farklı olarak burada arka plân, iki yanda hellenistik üslûp etkisindeki çok stilize kademeli kayalıklar ve ortada bir mimarî ile belirtilmiştir. Kompozisyonda Ioannes ile birlikte bir şahıs daha görülür. Bu, şakirdi Prokhoros'dur. İncil yazarları genel olarak yalnız tasvir edilirler. Fakat Ioannes'in bu şahısla birlikte tasvir edildiği başka bir yazmayı da tanıyoruz.⁵ Kompozisyonda figürlerin yerleştirilişi bu yazmadakinin simetriğidir. Yani Ioannes sağda olacağına soldadır. Her iki şahıs da birer küçük tabureye oturmuştur. Sol yukarı köşeden mavi renkte bir ışın Ioannes'e doğru inmektedir. İncil yazarı, sola doğru bakarak elinde bir rotulus tutan Prokhoros'a incil metnini dikte ederken tasvir edilmiştir. Her iki figürün baş kısmında boyalar dökük olmakla beraber yüz hatlarını sezme mümkündür. Ioannes'in alını iki yandan epeyce açık, yüzü uzunca ve sakallıdır. Bu, başka tasvirlerinde de görülen tipidir. Prokhoros ise genç bir insandır ve sakalsız tasvir edilmiştir. Ioannes lâcivert tunica ve yeşil manto, Prokhoros lâcivert tunica ve kolu ile yakasında lâcivert şeritler olan gri manto giymiştir.

Buraya kadar teker teker incelediğimiz minyatürlerin müşterek özellikleri şöylece özetlenebilir:

Bir tanesi hariç, minyatürlerin hepsinde fon düz altındır ve mekân veya derinliğe işaret edebilecek hiç bir unsur kullanılmamıştır. Figürlerin plastik değerleri ise çok iyi bir şekilde verilmiştir. Boylarının aşırı denilecek kadar uzun oluşu dikkati çeker. Bu husus, deisis konulu minyatürde şahıslar ayakta durduğu için bilhassa belirir. Minyatürler gerek üslûp, gerekse işleniş tekniği bakımından tamamen Bizans devrinin oldukça geç bir safhasındaki örneklerle benzerler. Boylardaki uzama, hareketlerdeki rahatlık ve plâstik de-

⁵ İncil yazarı Ioannes'in Prokhoros ile birlikte tasvir edildiği bir minyatür Paris Bibl. Nat. da 71 numaralı Yunanca yazma olarak kayıtlı bulunan bir incilde mevcuttur, (fol 149 vo) Kşr. H. Omont, *Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la bibliothéque nationale*, Paris 1929, s. 46 - 47, Lev. LXXXVII; Ioannes'in bu şahısla birlikte resmedilmesinin ve arkadaki kayalıkların bir gelenek olduğu anlaşılıyor. Aynaroz'da bulunmuş bir ressam el kitabında, Ioannes'in diğer incil yazarlarından farklı olarak bir mağarada resmedilmesi gerektiği ve incil yazarının, kitabının metnini Prokhoros'a dikte ettiği ifade edilmektedir. Bk. *Malerhandbuch des Malermönchs Dionysios vom Berge Athos*, München 1960 (G. Schäger'in 1855 tarihli tercümesine göre yeni baskı) s. 133, no. 402.

⁶ 14. yüzyıl mozaik ve freskolarının bu üslûbunu görmek için en yakın çevremizin önemli bir eseri olan İstanbul'daki Kariye camindeki örnekleri incelemek bile yeterli bir fikir verebilir. Bu konuda en geniş yayın olarak bk. P.A. Underwood, *The Kariye Djami*, Londra 1967.

⁷ Bizans minyatürlerine temas eden hemen hemen her kitapta bu kompozisyonlardan birkaç tanesini görmek mümkündür. Bizansın her devrine ait bol sayıda örnek için bk. H. Omont, *not 5 deki eser*.

ğerlerin verilmesindeki başarı 14. yüzyıldaki Bizans mozaik ve freskolarında da göze çarpan özelliklerdir.⁶ Kompozisyonlar ise Bizansın hemen hemen her devresinde görülebilen tiplerde olduğu için tarihlendirme bakımından fazla bir önem taşımıyorlar. İncil yazarı tasvirleri hemen hemen bütün minyatürlü incillerde bulunur ve adeta klişeleşmiş konulardır.⁷ Fakat bunlar, üslûp, arka plânın tertibi gibi hususlarda birbirinden ayrılmışlardır. İncelediğimiz yazmadaki minyatürlerin, doğunun ve islâm sanatının tesirini hemen hemen hiç almamış bir Bizanslı ustanın elinden ve 14. yüzyılın ortalarında çıktığını çok kuvvetli bir ihtimal olarak ileri sürebiliriz. Bu tarihlendirmeyi yazmadaki tezhipler de üslûp özellikleri ile desteklemektedir.

Burada ilgi çekici bir özelliğe de temas etmek istiyoruz. İncil yazarı tasvirlerinde hemen hemen istisnasız olarak figür resmin solunda oturmakta ve sağa doğru dönmüştür. Bu yazmada ise kompozisyon bunun tam tersine tertip edilmiştir. Yani figür sağda oturur ve sola bakar. İki figürden meydana gelen İoannes Theologos minyatüründe de aynı ters kompozisyon tertibine işaret etmiştik. Bu herhalde, kitap arap harfleri ile yazıldığı ve sahifeleri sağdan sola doğru okunduğu için böyledir. Yazarın, Yunan ve Lâtin harfleri ile yazılmış incillerde olduğu gibi, burada da kitabın içine doğru bakabilmesi için, resim içindeki yeri ve yönü bu şekilde değiştirilmiştir. Bu da, minyatürlerin bu yazma için bilhassa yapıldığının bir delili sayılabilir.

4. Tezhipler :

İncelemekte olduğumuz yazmanın muhtelif sahifeleri, bunlara verilen önem derecesine göre değişik şekillerde süslenmiştir. En basit şekildeki sahifelerde sadece yazıda birkaç renk kullanılması bir süsleme unsuru olmuştur. (Res. 6-7). Duraklar bütün yazmada altın ile yapılmıştır ve kendi aralarında çok ufak farklar gösteren iki tiptedir. Bunlardan daha çok görüleni bir küçük rozet çiçeği, diğeri ise lotus koncası diyebileceğimiz şekildedir. Daha itinalı bazı sahifelerde altın ile yazılan yazılar bulutu andıran şekillerde siyah konturlar içine alınmış, arada kalan zemin kısmı ise sulu sepia ile taranmıştır. Bu taranmış kısımlara üçer veya dörder noktalık gruplar serpiştirilmiştir. (Res. 8) Yazının aynı şekilde konturlandığı bir başka sahifede ise lâcivert (Ultramarin) ile doldurulan zemin, beyaz kıvrık dal motifleri ile bezenmiştir. (Res. 9) Bir diğesinde ise sahifenin kenarında bir geçme motifi bordür olarak kullanılmıştır. (Res. 10) Yazının aynı tertipte olduğu bir başka sahifede oldukça zengin tezhiplere karşılaşıyoruz. (Res. 11). Koyu renk zemin ortasında hatâi tarzını hatırlatan yaprak ve çiçek motifleri, kâğıdın renginde bırakılmak suretiyle bir dolgu elde edilmiştir. Aynı çiçeklerden meydana gelen ve kıvrık dal esasına dayanan bir bordür sayfayı sınırlamaktadır. Bazı sa-

hifelerin yanlarında güller vardır. Tığlar ve cedveller ise genellikle çok sadedir.

Fakat bu yazmadaki tezhiplerin en zenginleri kitabın en başındaki tek ve Mattheos ile Markos incillerinin başındaki çift başlık sahifeleridir. Lukas incilinin baş kısmının kayıp olduğunu söylemiştik. İoannes incilinde de böyle zengin tezhipli bir başlık yoktur. Bunun da sonradan ortadan kaybolduğunu tahmin edebiliriz.

İlk tezhipli başlık sahifesi (Var. 2 a), deisis konulu minyatür ile karşılıklı yer almıştır. (Res. 12) Sayfanın tezhipli kısmı 14.1×9.6 cm.dir. Çerçevre dolaşan geniş bordür, içleri rumî motifleri ile bezenmiş şemselerden meydana gelmiştir. Şemseleri dar bir şerit birbirine ve dış kenarlara bağlar. Bu çerçevenin içinde kalan saha üçe bölünmüştür. Üst ve altta altın ile kûfî yazılar bulunur. Bu yazıların arasında zemin lâcivertle doldurulmuş, aralara üçer noktalık gruplar serpiştirilmiştir. Geri kalan kare sahada, Selçuklu çini-lerinde de karşımıza çıkan sekiz köşeli yıldız ve haç bileşimi tertip görülür. Yıldızlar rumili, haçlar ise hatâi tarzında çiçekli dolgulara sahiptir.

Mattheos incilinin başında bulunan tezhipli çift sahifenin (Var. 10 — 11 a) en üstünde rumî ve lotus-palmet tertibini andıran bir bordür vardır. (Res. 11) Bunun altında yer alan dikdörtgen saha ile sayfanın en altındaki bölüm aynı tertiptedir. Oval bir çerçeve içinde beyaz renkte kûfî yazılar bulunur. Zemin kısmını ise lâcivert üzerinde helezonî kıvrılan altın rumîler gayet dekoratif bir şekilde doldurmaktadır. Sayfanın geri kalan kısmı geometrik bölümler içinde hatâi tarzında çiçek ve yapraklarla tezhiplenmiştir.

Markos incilinin başındaki tezhipli sahifelerde (Var. 72 b - 73 a) ana tertip aynıdır. (Res. 14). Farklı olarak kûfî yazılar mavi, bu kısımların zemini zeytin yeşilidir. Üstteki bordür de aynıdır. Ortada kalan bölüm ise farklı şekilde tertiplenmiştir. Burada iki yandaki kıvrık dal esasına dayanan hatâi tarzında bordürlerin içinde kalan saha karedir. Bu sahanın ortasında ince şeritler yardımı ile dört yapraklı yoncaı andıran bir şema meydana getirilmiştir. Bölümlerin içleri yandaki bordürlerinkini andıran çiçeklerle süslenmiştir. Tam ortada ise bir haç motifi meydana getirilmiştir.

Tezhiplerin genel karakteri tamamen islâmîdir. Muhakkak ki bunlar, minyatürleri yapan sanatçıdan tamamen ayrı bir çevreden yetişmiş bir ustanın işidir. Tezhipleri hristiyan yazmaları ile karşılaştırarak bir tarihlendirme yapmak bu durumda mümkün olmayacaktır. Topkapı sarayı kütüphanesinde bulunan tezhipli bazı yazmaları incelediğimizde bilhassa 14. yüzyıl ortalarına ait olanları ile bariz benzerlikler müşahade ettik. E.H. 1171 numaralı ve

H. 767 (M. 1366) tarihli yazmada birçok benzer hususlar vardır.⁸ Başlıkların formu, kûfî yazının tipi ve tertibi, hataî tarzı çiçekler, zemindeki taramalar arapça incildekine çok benzemektedir. Geçmeli bir bordür ile dar şeritler ise hemen tamamen aynıdır. Ancak burada farklı olarak renkler daha canlı, yazı ve tezhibin işçiliği çok daha temizdir. H. 741 (M. 1341) tarihli bir diğer yazmada ise⁹ (M. 5 numaralı) başlık yazıları ve fonlarındaki rumîlerin tertibi, zemindeki tarama ve duraklar, yazıların tipi incelediğimiz yazma ile büyük benzerlik gösterdikten başka, kullanılan renkler aynıdır. Tezhibin genel havası ve işçiliğin biraz serbest çizgileri de tamamen aynı karakterdedir. Bu sonuncudaki tezhipleri yapan Şamlı bir sanatçıdır. Şu halde incelediğimiz incildeki tezhiplerin de kuvvetli bir ihtimalle 14. yüzyıl ortalarında ve belki de Suriye çevresinde meydana getirildiğini ileri sürmek mümkündür.

Sonuç :

Incelediğimiz yazmanın ne tarihi, ne de yapıldığı yer hakkında maalesef kesin bilgimiz yoktur. Topkapı sarayına ne zaman girdiği de kesin olarak bilinmez. Ancak bu hususlarda birtakım tahminler yapmak mümkün olmaktadır.

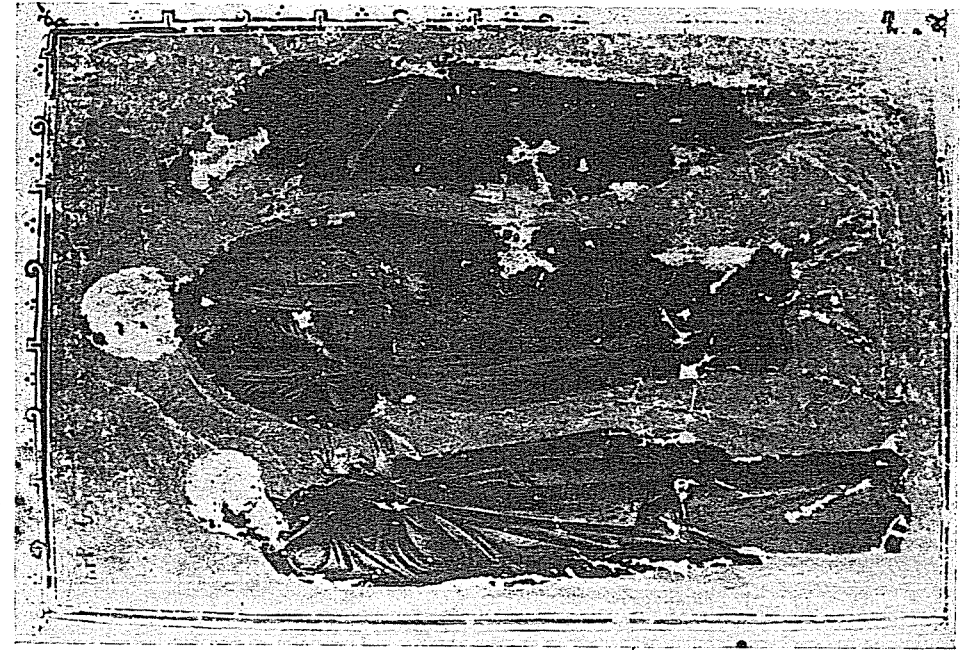
Tezhipleri İslâm çevreleri ile çok yakından ilişkileri olan bir Hristiyan sanatçının, hattâ daha zayıf bir ihtimalle de olsa bir İslâm sanatçının yapmış olması mümkündür. İslâm sanatı ile bu kadar yakın bir ilgi ancak yazmanın yapıldığı yere bağlı bir husus olabilir. Böyle bir yer olarak Suriyeyi biz en kuvvetli ihtimal olarak ileri sürmek istiyoruz. Minyatörcü ise bu tesirden tamamen uzak kalmış, yani bu çevreye kısa zaman önce gelmiş bir Bizanslı olabilir. Yapılış tarihi için gerek minyatürlerin üslûbu, gerekse tezhipler bizi 14. yüzyıl ortalarını en kuvvetli bir ihtimal olarak kabul etmeye sevk etmektedir.

Yazmanın Topkapı sarayına giriş tarihi olarak biz Fatih Sultan Mehmed'in zamanını düşünüyoruz. Zira bu padişahın incilin arapçaya bir tercümesini yaptırdığı bilinmektedir.¹⁰ Elimizdeki incilin bu tercüme olduğu ilk anda hatıra gelebilirse de, tezhiplerin daha erken bir devri işaret eden karakteri yüzünden bu mümkün değildir. Ancak II. Mehmed'in bu konu ile yakından ilgilenişi dolayısı ile, bu yazmanın onun zamanında kütüphaneye girmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

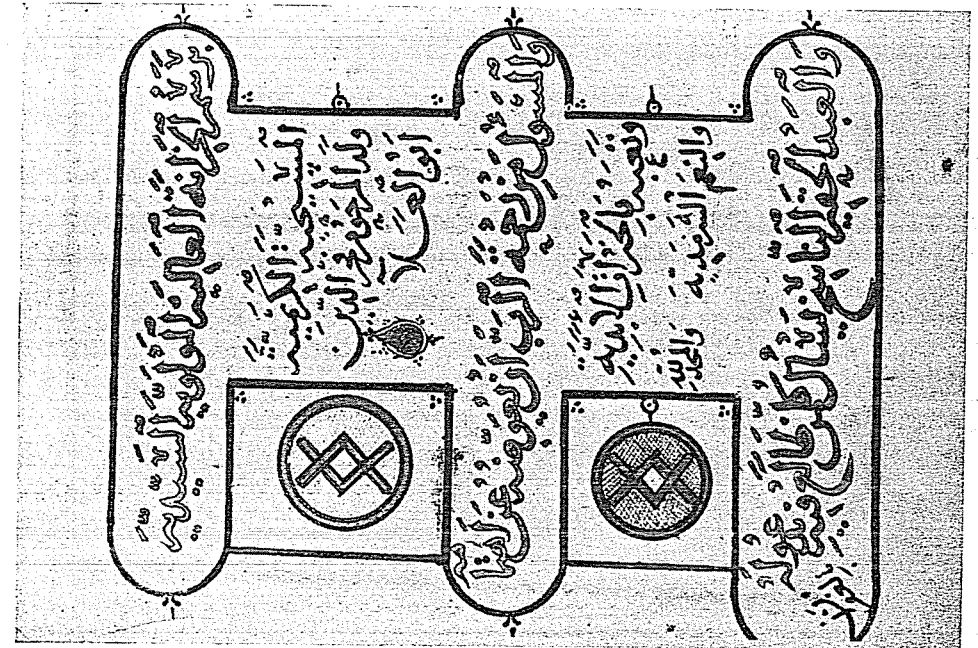
⁸ F.E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça yazmalar kataloğu*, İstanbul 1966, III. cilt, s. 418, No. 6007.

⁹ Aynı eser, C. 1, İstanbul 1962, s. 42 - 43, No. 138.

¹⁰ A. Deissmann, *Not 1 deki esr.* s. 30, not 2.

Res. 2: Deisis minyatürü
(var. 1 b)

Res. 1: İthaf sahifesi
(var. 67 a)

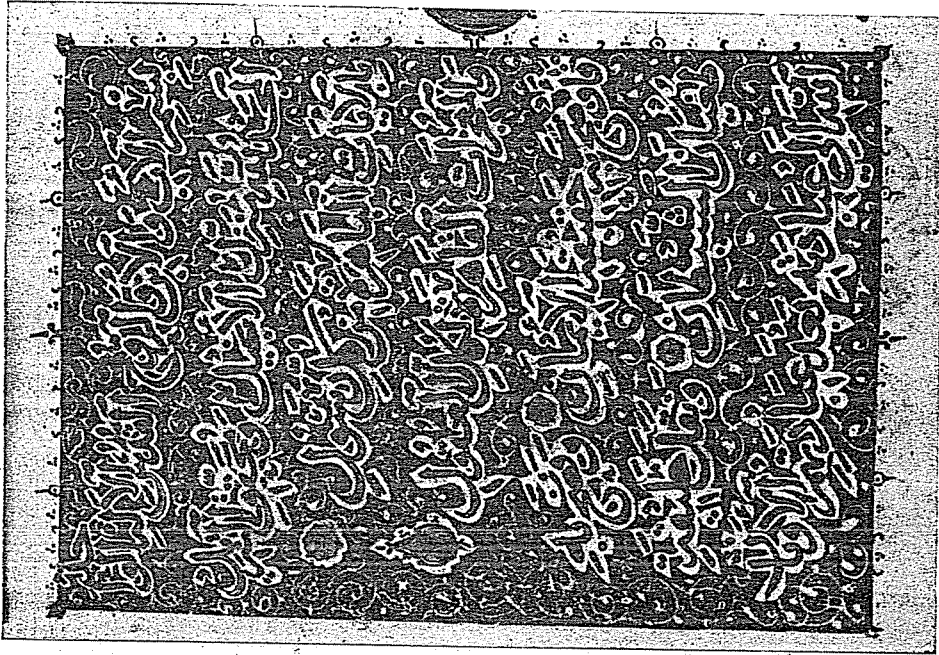

وكان يوت بر السأ قالا اب الجب الذي سهرت
 النفس التي
 وكان يبع قد صا له ثلثون سنة وكان ثلث الله
 يوسف بن هالي بن جليل بن لاوي
 بن تالي بن فونا بن يوسف بن طابو
 بن عافون بن اجوم بن عيبلي بن عجا
 بن مات بن طابو بن تالاي بن يوسف
 بن صودا بن فوان بن فينا بن فو يابل
 بن تابل بن يدي بن لاجي بن اجي
 بن صامه بن لادام بن ليز بن فينا
 بن العاراد بن زيار بن طاك بن لاوي
 بن شعون بن صودا بن يوسف بن فوان
 بن اليايم بن تبا بن سا بن طابا

Res. 7: Normal yazılı bir sahife.
(var. 118 a)

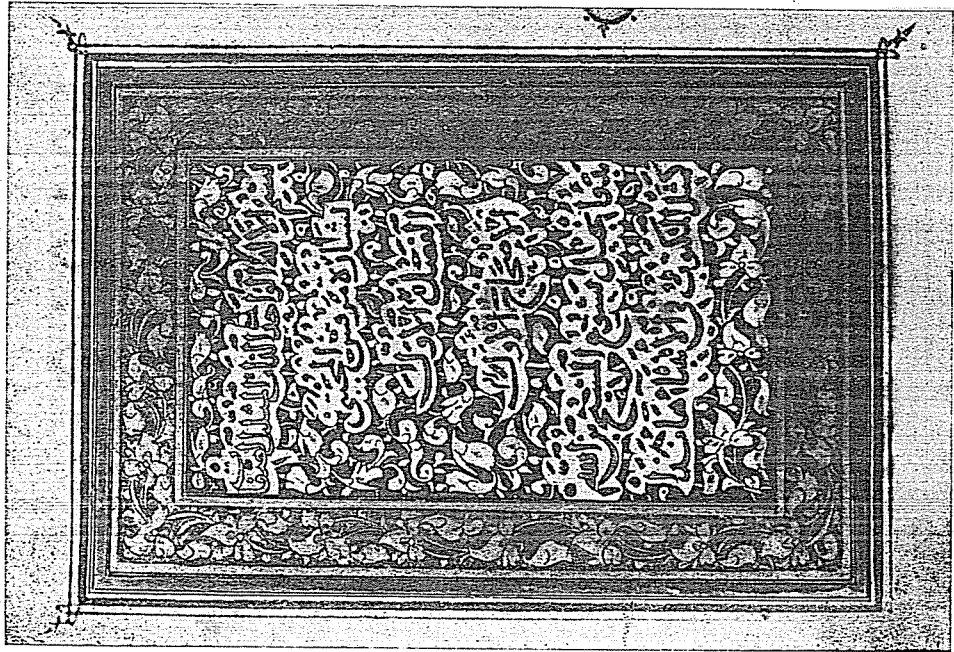
Res. 8: Tezhipli bir başlık
(var. 176 b)

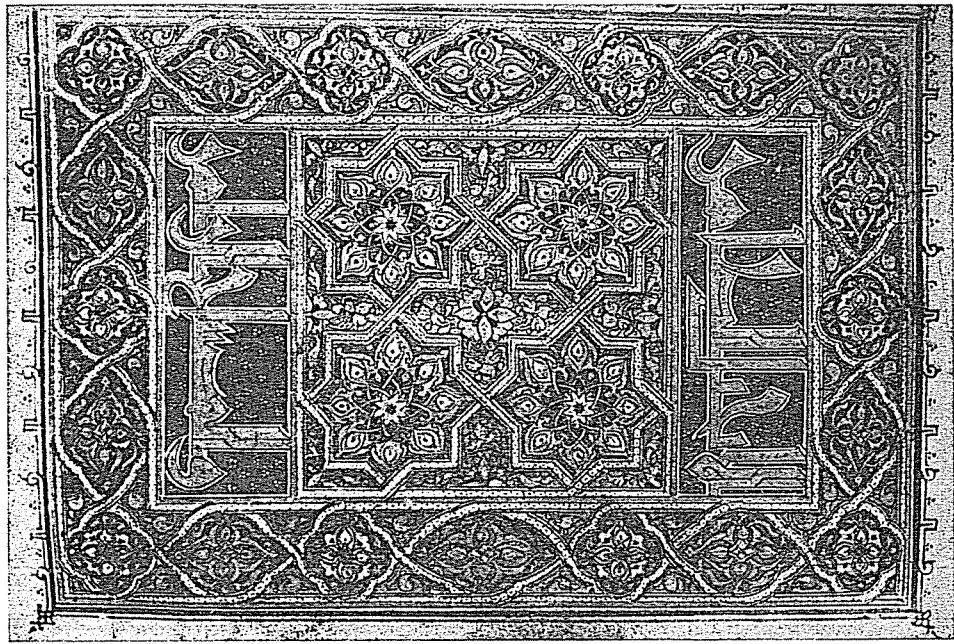
Res. 9: Lâcivert zemimli
yazı sahifesi (var. 2 b)

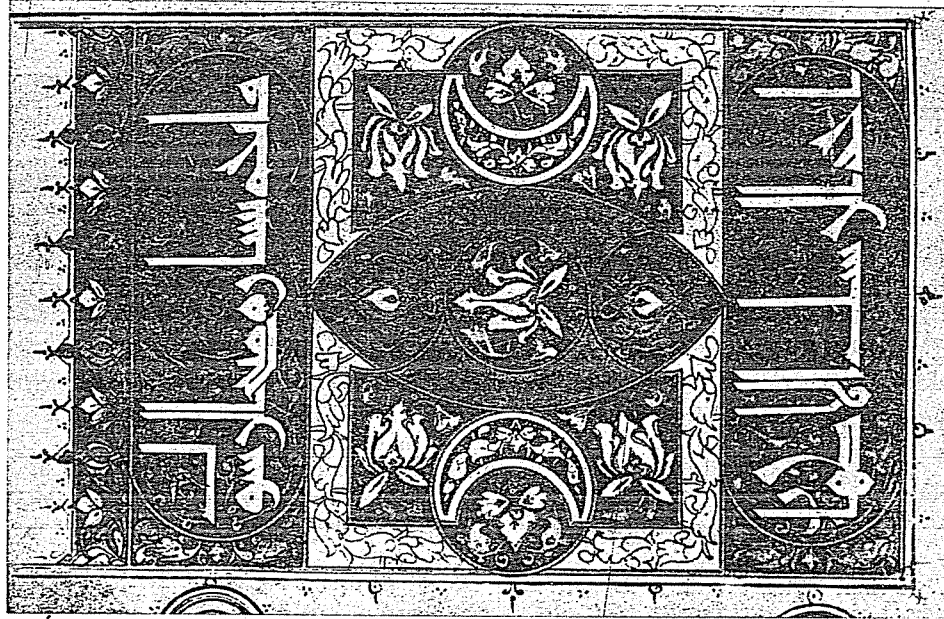
Res. 10: Tezhipli gergeve
(var. 12 a)

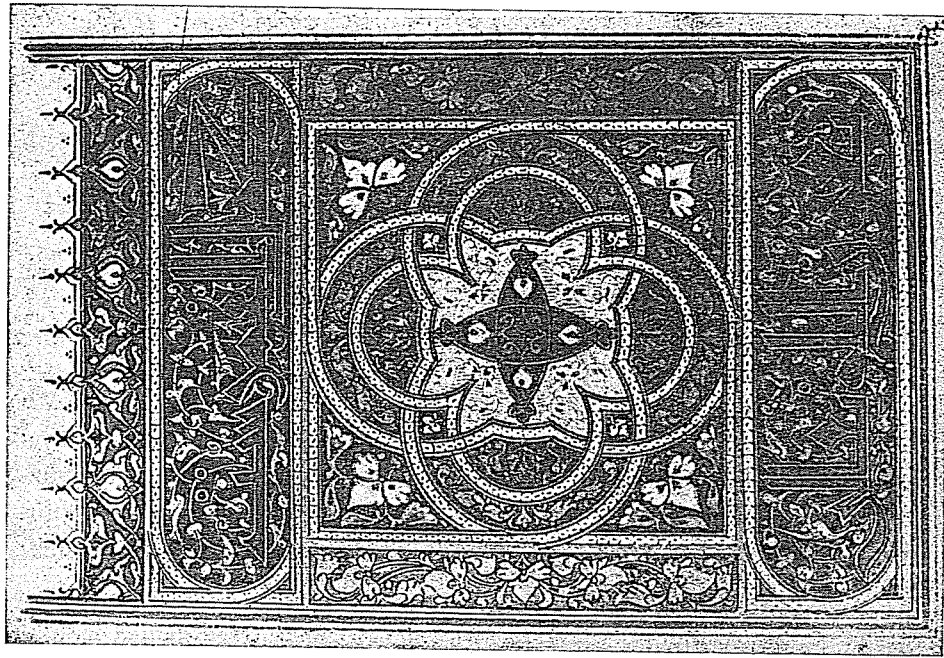
Res. 11: Markos incilinin başı (var. 73 b)

Res. 12: Tezhipli başlık sahifesi (var. 2 a)

Res. 13: Matheos incilinin başlık sahifesi (var. 11 a)

Res. 14: Markos incilinin başlık sahifesi (var. 72 b)